

Az Erzsébet Tudományegyetem oktatói, hallgatói az Egyesült Államokban

k, 2015/10/27 - 11:31 -- POPIAAB.PTE@pte.hu

Az Erzsébet Tudományegyetem (ETE) oktatói, dolgozói és hallgatói közül a húszas-harmincas években, majd a második világháború alatt többen is az Amerikai Egyesült Államokban telepedtek le. Voltak, akiket a szakmai-tudományos fejlődés vagy éppen a karrier lehetősége vonzotta, többen menekülni kényszerültek. Néhányukat azonban 1946-ban újra összehozta egy pécsi kezdeményezés.

PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946-1948)

Az egyetemi kollégiumok a második világháború után

Az Erzsébet Tudományegyetemen a front közeledtével 1944. október 25-én fejezték be az oktatást. Pécs november 29-én szabadult fel, az első szovjet járőr hajnalban jelent meg az egyetem központi épületénél az ajtók kinyitását követelve: ez lett a szovjet katonai parancsnokság első pécsi főhadiszállása.^[1] 1944-45-ben egyetem épületeit nagyobb háborús károsodás nem érte, de többször átmenetileg át kellett adni a szovjet és bolgár csapatoknak. A Sebészeti és a Szemészeti klinikát teljesen, a Bel-, a Gyermek- és az Elmeklinikát részben lefoglalták.^[2] A Nagy Lajos és a Szent Mór Kollégiumot a Vörös Hadsereg katonai kórház céljára vette igénybe, míg az Erzsébet Kollégiumot a bolgár hadsereg foglalta el tábori postahivatala és Vöröskeresztje számára.^[3]

Entz Béla a Nagy Lajos Kollégium létrejöttének körülményeiről (részlet)

„Az egyetemi ifjúsági lét sivárságának oka nemcsak abban keresendő, hogy hallgatónk anyagi helyzete rossz, hanem főképpen abban, hogy nem történt gondoskodás a hallgatók életkörülményeinek, művelődési lehetőségeinek reális keretek közötti javításáról, és hogy az ifjúságnak semmiféle olyan hely nem áll rendelkezésére, mely erre méltó lenne. Társas érintkezéseik az étkezési idő alatt a jelenlegi menzára, a férfi internátus szűkös helyiségeire és főként az uccára vannak utalva. Ez magyarázza, hogy az annyira szükséges egészséges, derült, egységes ifjúsági közszellem nem tud kifejlődni. A mai viszonyok között ifjúságunk minden nemes törekvése ellenére csak tengődik, több kevesebb savanyúsággal itatódik át, s ha a többség teljesíti is kötelességeit, hiányzik az a közhangulat, melynek felvillanyozó hatása elvonná, aktívvá, egészséges melioristává nevelné valamennyi egyetemi polgárt. Arra sem nyílik jóformán semmi alkalom, hogy a nagyobbbrészt igen szerény otthoni környezetből az egyetemre kerülő fiatal ember elsajátíthassa azokat az ismereteket, melyek a viselkedés, hangnem, a gondolkodás helyes alakulása, a külső megjelenés és különösen az általános műveltség szempontjából minden művelt nemzet fiainak elengedhetetlen szükségletei. Ez a tapasztalat vezetett, amikor tervbe vettem, hogy az ifjúsághoz méltóbb élet lehetőségét biztosító intézmény létesítését napirendre tűzzem. Konkrét tervem nem volt, csak azt tudtam, hogy valaminek végre történni kell, mert máskülön az ifjúság jövője egyre bizonytalanabb, az egyetemi életszintje egyre súlyosabb lesz. [Kiemelés az eredetiben.]”^[4]

A „beszállásolás” következtében az egyetemi kollégiumok épülete és felszerelése komoly károkat szenvedett: a lepedők, takarók teljesen elkallódtak, széthordták az összes matracot és párnát, szétszerelték az asztali lámpákat is. Megrongálódtak a vízvezetékek, a kilincsek többségét leszerelték, de elvitték a kukákat is.[\[5\]](#)

A Nagy Lajos Kollégium korabeli képeslapokon [forrás: Hungaricana - [1](#) [1], [2](#) [2]]

A szovjet hadsereg a Nagy Lajos Kollégiumot 1945. március 10-én hagyta el, így az épület helyreállított részeit a következő tanévtől ismét diákokthozni célokra lehetett használni,[\[6\]](#) ám az Erzsébet Kollégium épülete olyan rongálódásokat szenvedett, hogy csak 1947/48-ban nyithatták meg újra.[\[7\]](#)

Az Erzsébet Kollégium és az Egyetemi Menza épülete

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1948-ig összesen 100-100.000 Ft-ot folyósított az épületek helyreállítására, míg a felszerelések pótlására a Nagy Lajos Kollégiumnak 27.000, az Erzsébet Kollégiumnak 35.000 Ft jutott.[\[8\]](#) A több részletben és gyakran késve érkező összegek azonban rendre elégtelennek bizonyultak, ezért 1946-ban *Entz Béla* (1877-1959) patológus professzor, akinek komoly szerepe volt az egyetemi kollégiumok felállításában, s ekkor már 15 éve vezette a Nagy Lajos Kollégiumot, illetve az egyetem Diákjóléti és Diákvédő Irodáját, volt tanítványához, kollégájához, a New York-i Columbia Egyetemen oktató *Erős Gedeon*hoz (1898-1966) fordult, hogy a kollégiumi felszerelés pótlására az ETE Egyesült Államokban élő egykori dolgozói és hallgatói között gyűjtést kezdjen.[\[9\]](#)

Entz Béla

Erős rendkívüli lelkesedéssel fogadta professzora levelét, s Entz várakozását minden bizonnal felülmúló aktivitással kezdte meg a gyűjtést.

The Entz Fund

A levelekben gyakran csak „Gida”-ként emlegetett Erős Gedeon először két New York-i kollégáját, *Raskó Jenőt* és *Sárány Gézát* vonta be a szervezkedésbe, s 1946 júliusában Sárány tengerparti

nyaralójába invitálták mindazokat, akiknek segítségére számítottak. A találkozón javaslatot tettek az adománygyűjtés keretszervezeteként a „*The Entz Society of North America*” megalakítására, melyet a későbbiekben tudományos előadások, felolvasások szervezésével egyfajta „tudós társaságként” is működtetni kívántak.

Sárkány nem kevés pátozzsal vezette be a kezdeményezést: „*Küldjük el a világ legnagyobb tanítómesterének és a bennünket hordozó és tápláló föld legmelegebb szívű emberének a mi hálánkat, tiszteletünket és szeretetünket tolmácsoló üdvözlő köszöntésünket abból az alkalomból kifolyólag, amidőn immár második ízben tanácskozunk mi hárman: Erős, Sárkány és Raskó azon a lehetőségen, hogy miképpen tudnánk segítséget nyújtani ami drága jó tanárunknak, hogy az Ő tanártársai, tanítványai[,] barátai és tisztelőinek meleg szeretetéből felépülhessen az az emlék, amely Entz Béla nagy tudását[,] emberszeretetét és embermegbecsülését lesz hivatva hirdetni nemzetiségi és vallás különbség nélkül, fényező sugárként hatolva a titkos jövőbe az idők végtelenségig! Cselekedjünk ezt pediglen a Tokaj szőlőfürtjeihez hasonló módon, amely önmagából fakadva csurgatja legédesebb cseppjét.*”[\[10\]](#)

A társaság további működéséről nem rendelkezünk információkkal, az adománygyűjtés azonban „*The Entz Fund*” néven sikeresen haladt, melyről Erős 1946. október 28-i levelében számolt be: „*Bizony el tudom képzelni - írta Entznek -, hogy milyen nehéz lehet most ott a beszerzés, amikor itten, a boldog Amerikában is nagyon nehéz ágyneműt, fehérneműt stb. kapni. Reméljük[,] hogy a viszonyok rövidesen jobbra fognak fordulni a beszerzések tekintetében is.*”[\[11\]](#) Ekkorra 300 dollár gyűlt össze, melyet az Amerikában élő magyarok számára táncestéllyel egybekötött hangverseny rendezésével is bővíteni szándékoztak: „*[F]el fogunk kérni jó nevű magyar származású művészeket (Bokor Margit operaénekesnővel pl. jóba vagyunk), helyiséget is fogunk valószínűleg kapni, ingyen.*”[\[12\]](#)

PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948)

PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948), Erős Gedeon levele Entz Bélának, 1946. okt. 28.

Az 1946 nyarán indult gyűjtés során Erős, Raskó és Sárkány végül több mint 20 egykori ETE-s oktatót és dolgozót kutatott fel szerte az Egyesült Államokban.[\[13\]](#) A kezdeményezés megmozgatta az Amerikában élő tanítványokat, s híre a szervezőkön is túlnőtt:

„*A napokban Polgár Andor nevű hallgatótól jött 5 dolláros adomány Californiából. - Számolt be Erős októberi levelében. - Egyikünk sem tudja[,] ki lehet? Nagyon szép levelet írt, szeretett volna többet is küldeni, de nem áll módjában.*”[\[14\]](#)

Az adomány az év végére 320 dollárra nőtt, melyet Sárkány Géza 1947. január 10-én „*kábel útján*”[\[15\]](#) juttatott el egykori professzorához.

PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948)

A gyűjtés sikerére tekintettel, egy későbbi levelében Sárkány további gyűjtőakciók szervezését is kilátásba helyezte, s néhány hónap múlva újabb összeget (100 dollárt) küldtek, immár nem kollégiumi felhasználásra, hanem a professzor 70. születésnapja alkalmából:

„Eredetileg az volt a szándékunk – írta Sárkány Géza –, hogy egy babérkoszorút csináltatunk és azt fogjuk elküldeni a mi nagyon szeretett professorunknak a 70-ik születésnapjára, de valahogyan az idő kisiklott a lábunk alól, no meg közbe jött az én feleségemnek az a határozott és praktikus gondolkodó tanácsa, amelyek tekintetbe vételével úgy határoztunk, hogy a már amúgy is elkészített babérkoszorú helyett, tekintettel a jelenlegi súlyos gazdasági helyzetre sürgönyileg fogunk küldeni száz dollárt. (...) Nem kell nekünk, idegen talajba átültetett, számkivetett magyaroknak bronzból csinált babérkoszorút küldeni a mi Nagy Mesterünknek, mert példátnyújtó munkássága, nagytudása és emberszeretete olyan koszorút fonott a feje köré önmagának, amely az idők végezetéig hirdetni fogja az eljövendő ifjúságnak!”[\[16\]](#)

PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948)

Az adományozók

A szervezők 1947. január 28-i levelükben pontos kimutatást küldtek Entznek a beérkezett adományokról, megadva az adományozók címét, akiknek a professzor köszönőlevelet is küldött.

PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948)

A lista alapján megkíséreltük felderíteni az adományozók ETE-hez (illetve Entzhez) fűződő kapcsolatait.

Csillag/Chillag I. Dániel (1899–1983): 1921 és 1924 között folytatott tanulmányokat az ETE orvosi karán, diplomáját 1926-ban szerezte meg. 1936-tól New Yorkban praktizált.[\[17\]](#)

Sárkány Géza: sebész. Még Pozsonyban kezdett az ETE Sebészeti Klinikáján dolgozni. A klinikák bezárása után külföldön folytatott tanulmányokat, majd 1924-ben ismét állásért folyamodott. Ezt követően nagyjából másfél évig dolgozott a pécsi Sebészeti Klinikán fizetéstelen tanársegédként. 1930-tól élt az Egyesült Államokban.[\[18\]](#)

Erős Gedeon (1898–1966): patológus. 1920-tól mintegy 10 évig dolgozott az Entz vezetése alatt álló Kórbonctani Intézetben. Entz és Erős szoros baráti kapcsolata a kortársak előtt is ismert volt, Szabó Pál az ETE történetével és oktatóinak tudományos munkásságával foglalkozó, 1940-es művében Erős életrajzában fontosnak tartotta megemlíteni, hogy „[é]letére és tudományos működésére a legnagyobb befolyást egyetemi főnöke, dr. Entz Béla egyetemi ny. r. tanár gyakorolta.”[\[19\]](#) Erős nem sokkal magántanári habilitációja (1930) után állásáról lemondott, ezt követően a pesti izraelita hitközség kórházainak kórboncnok főorvosaként dolgozott. Az ETE-n 1938-ban címzetes nyilvános rendkívüli tanári kinevezést kapott. 1939-től oktatott a Columbia Egyetemen.[\[20\]](#)

PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948)

Rötth András (1893–1981): szemész. 1924-től a pécsi ETE Szemészeti Klinikáján dolgozott tanársegédként. 1929-től a budapesti m. kir. állami szemkórház orvososa és a bp.-i Fehér Kereszt Kórház főorvosa volt.[\[21\]](#) 1939-ben költözött az USA-ba, néhány hónapig Chicagóban, a Northwestern University Orvosi Karán dolgozott. 1939 végén Washington államban telepedett le és közel 30 évig Spokane-ban folytatott szemészeti praxist. 1968-ban vonult nyugdíjba.[\[22\]](#)

Zechmeister László (1889–1972): vegyészmérnök, egyetemi tanár, akadémikus. 1923-tól 1940-ig vezette az ETE Orvosi Kémiai Intézetét. 1940-ben az Egyesült Államokban, Pasadenában telepedett le, a California Institute of Technology egyetemi tanáraként dolgozott, 1959-től az egyetem professor emeritusa. Az ETE nyilvános rendes tanári kinevezéséről 1943-ban mondott le.[\[23\]](#)

Fürth Jakab (1896–1979): patológus, rákkutató. 1924-től élt az Egyesült Államokban. Rendkívül sok neves kutatóintézetben és egyetemen dolgozott. 1932-től a New York-i Cornell Kórház nyilvános rendes tanára lett, 1954-ben a Harvard Egyetemen a klinikai patológia professzorának, illetve a Children's Cancer Research Foundation kísérleti patológia osztályának igazgatójává nevezték ki. 1961-ben a New York-i Columbia Egyetemre hívták a patológia professzorának. 1966-ban nyugdíjazták, ezt követően még egy évig professor emeritusként igazgatta az Institute for Cancer Research-t.[\[24\]](#) Az ETE-vel „hivatalos” kapcsolata nem ismert, de valószínűsíthető, hogy a szintén patológus Entz Bélával kapcsolatban állt.

[3]

(A képre kattintva nagyobb méretben is megtekinthető)

Reiner László (1894–1955): 1918 és 1932 között az ETE Közegészségtani Intézetének tanársegéde, majd adjunktusa volt. 1923-ban nyert magántanári képesítést az ETE-n. A húszas évek második felétől az Egyesült Államokban élt, 1940-ben az Experimental Research Laboratories Burroghs Wellcome and Co. igazgatója volt.[\[25\]](#)

Andai/Anday György (1903–1992): 1929 és 1934 között az ETE Közegészségtani Intézetének gyakornoka, majd tanársegéde volt. Az adománygyűjtés időszakában a chicago-i Loyola University-n, utóbb a Los Angeles-i University of California-n dolgozott.[\[26\]](#)

Geiger Ernő (1896–1959): 1922 és 1925 között az ETE Gyógyszertani Intézetének, 1925 és 1936 között az ETE Kórtani Intézetének tanársegéde. 1925-ben nyert magántanári képesítést. 1939-ben tanulmányútra indult az Egyesült Államokba, később a California University-n dolgozott.[\[27\]](#)

Benedig Árpád: 1928-ban az ETE-n szerzett orvostudományi diplomát.

Polgár Andor (1907–2000): 1938-tól az ETE Orvosi Kémiai Intézetének gyakornoka, majd tanársegéde. A második világháború kezdetén Zechmeister Lászlóval utazott az USA-ba tanulmányútra, 1940-ben Zechmeister asszisztenseként dolgozott a California Institute of Technology-n, több közös tanulmányuk is megjelent.[\[28\]](#) Kinevezését folyamatosan – 1945-ben is saját kérésére – egészen 1947-ig meghosszabbították, de az ETE-re végül nem tért vissza.

Kemény György: 1926-ban az ETE-n szerzett orvostudományi diplomát.

*

Az amerikai adományokból származó 320 dollárt és az 1947 novemberében, a kollégiumok Magyarországon élő egykori lakói között folytatott gyűjtés során befolyt összeget a Nagy Lajos Kollégium felszereléseinek pótlására, matracok javítására, párnák készítésére és papírkosarak beszerzésére fordították.[\[29\]](#)

PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948)

Entz „*áldozatos, önzetlen akciójáért*” 1948. június 8-án az Egyetemi Tanács hivatalosan is köszönetet mondott.[\[30\]](#)

Polyák Petra

A térképet Acél Róbert, az iratokról készült fotókat Ruprech Judit készítette.

[1] Ravasz János: A Pécsi Tudományegyetem működése a felszabadulást követő években. In: Vargha Dezső (szerk.): *Tanulmányok Baranya megye és Pécs város legújabbkori történetéből (1941–1950)*. Pécs, 1984. 188–203.

[2] PTE EL VIII. 101. b. 104. d. 670–1944/45. Jelentés az Erzsébet-Tudományegyetem működéséről, 1945. márc. 21.

[3] Uo.

[4] PTE EL XIV. 2. Entz Béla-hagyaték 2. d. A Pécssett létesítendő Diákház előzményei, a terv leírása és az anyagi megoldás módozatai, d. n.

[5] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). Entz Béla levele Erős Gedeonnak, [d. n.]

[6] Baranya Margit: A pécsi egyetem diákjóléti intézményeinek működése a felszabadulás után. *Baranyai Helytörténetírás*, 1970. 38. [Továbbiakban: Baranya 1970.; Elérhető az interneten: [link](#) [4], letöltés: 2015.10.20.]

- [7] Az újra felállított Pécsi Tudományegyetem (1923–1951). In: Csizmadia Andor: *Fejezetek a Pécsi Egyetem történetéből*. Pécs, 1980. 31.; Baranya 1970. 48.
- [8] Uo.
- [9] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). Entz Béla levele Erős Gedeonnak, [d. n.]
- [10] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). [Sárkány Géza beszéde], 1946. júl. 21.
- [11] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). Erős Gedeon levele Entz Bélának, 1946. okt. 28.
- [12] Uo.
- [13] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). Sárkány Géza levele Entz Bélának, 1947. jan. 16.
- [14] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). Erős Gedeon levele Entz Bélának, 1946. okt. 28.
- [15] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). Sárkány Géza levele az adományozóknak, 1947. jan. 28.
- [16] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). Sárkány Géza levele Entz Bélának, 1947. ápr. 24.
- [17] Santa Cruz Sentinel, 1983. szept. 6. 12.
- [18]
- [19] Szabó Pál: *A m. kir. Erzsébet-tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940. 204–205. [A továbbiakban: Szabó 1940.]
- [20] Erős Gedeon [Columbia University évkönyvei](#) [5]ben [letöltés: 2015.10.20.].
- [21] Szabó 1940. 828–832.
- [22] Juan Murube: Andrew de Roeth (1893–1981): Dacryologist Who Introduced the Term Dry Eye. *The Ocular Surface*, 2004/4. 225–227. [Elérhető az interneten: [link](#) [6], letöltés: 2015.10.20.]
- [23] Michaela Wirth: *László Zechmeister: His Life and Pioneering Work in Chromatography*. New York,

2013. [Elérhető az interneten: [link](#) [7], letöltés: 2015.10.19.]

[24] Emed Alexander: Emlékezés Fürth Jakabra (1896–1979). *Orvosi Hetilap*, 2009/26. sz. 1241–1242. [Elérhető az interneten: [link](#) [8], letöltés: 2015.10.19.]

[25] Szabó 1940. 809–815.

[26] Szabó 1940. 5–6.

[27] Szabó 1940. 286–288.

[28] Rudolf Werner Soukup – Klara Soukup: The Series „Progress in the Chemistry of Organic Natural Products”: 75 Years of Service in the Development of Natural Product Chemistry. In: A. D. Kinghorn – H. Falk – J. Kobayasi: *Progress in the Chemistry of Organic Natural Products*. New York, 2015. 458. [Elérhető az interneten: [link](#) [9], letöltés: 2015.10.22.]

[29] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). Entz Béla jelentése a rektornak, 1948. máj. 25.

[30] PTE EL VIII. 108. d. 33. d. Amerikai adomány (1946–1948). Kivonat a PTE Tanácsának 1948. június 8-i, VII. rendes üléséről felvett jegyzőkönyvből.

Forrás webcím:<https://leveltar.pte.hu/content/ete-usa>

Hivatkozások

[1] <http://postcards.hungaricana.hu/hu/78112/?query=SZO%3D%28nagy%20lajos%29%20AND%20PLACE%3D%28p%C3%A9cs%29> [2] <http://postcards.hungaricana.hu/hu/216249/?query=SZO%3D%28nagy%20lajos%29%20AND%20PLACE%3D%28p%C3%A9cs%29> [3] http://leveltar.pte.hu/sites/leveltar.pte.hu/files/files/Blogkepek/adomany/map_neves_copy.jpg [4] http://library.hungaricana.hu/hu/view/BARM_ evk_1970/?pg=34&layout=s [5] http://www.mocavo.com/search?plus_fname%5B%5D=gedeon&plus_lname%5B%5D=eros&start=0&limit=10 [6] [http://www.theocularsurfacejournal.com/article/S1542-0124\(12\)70110-6/abstract](http://www.theocularsurfacejournal.com/article/S1542-0124(12)70110-6/abstract) [7] https://books.google.hu/books?id=BSnhAAAAQBAJ&pg=PA9&lpg=PA9&dq=His+Life+and+Pioneering+Work+in+Chromatography.&source=bl&ots=IMwX8ZqtX1&sig=jjaiG-I5eHgr_K1fj6VSRdtYORQ&hl=hu&sa=X&ved=0CD0Q6AFwBGoVChMI7LWN2qHiyAIVBpUsCh1XdQ9I#v=onepage&q=His%20Life%20and%20Pioneering%20Work%20in%20Chromatography.&f=false [8] <http://www.akademai.com/doi/pdf/10.1556/OH.2009.HO2194> [9] <https://books.google.hu/books?id=tYRxBOAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false>